

Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: Матеріали другої регіональної науково-практичної конференції студентів магістратури, аспірантів, здобувачів і докторантів: зб. наук. пр. – Вип. 2. – редкол.: Р. С. Гуревич (голова) та ін. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця: ТОВ «Планер», 2012. – С. 167-171.

УДК 378.064:371.311.

Вплив особистісних якостей вчителя на формування індивідуального стилю педагогічного спілкування

Добіжа Н.В., здобувач кафедри педагогіки
ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського

Анотація. У статті розглядається роль професійно значущих та загальнолюдських якостей особистості вчителя у формуванні індивідуального стилю педагогічного спілкування, обґрунтовується необхідність виховання особистісних рис вчителя, як ефективної умови організації спілкування з учнями.

Ключові слова: індивідуальний стиль педагогічного спілкування, професійно значущі якості, індивідуально-типологічні особливості, компенсаторна функція.

Annotation: This article examines the role of professionally significant and common personality traits in the individual pedagogical communication style shaping, the necessity of selfeducation of those qualities as a prerequisite for the effective organization of communication with students.

Keywords: individual style of teaching communication, professionally significant qualities, individually-typological features, compensatory function.

Актуальність дослідження. У психолого-педагогічній літературі велика увага приділяється дослідженню педагогічного спілкування, зокрема проблемі формування стилю педагогічного спілкування. Цей феномен Г.М.Мешко визначає як індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога та учнів [5]. Іншими словами, власний стиль спілкування педагога виробляється, в першу чергу, відповідно до його

поглядів, психологічних особливостей. Особистісна характеристика вчителя та стиль його спілкування з учнями є взаємозалежним, тому доцільно розглянути які якості педагога є провідними у формуванні індивідуального стилю педагогічного спілкування, а які негативно впливають на педагогічну взаємодію з учнями.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців проблему формування індивідуального стилю педагогічного спілкування досліджували Г.М. Мешко, В.П. Кутішенко, В.М. Король. Вони визначили та охарактеризували якості, які створюють безпечне психологічне освітнє середовище. Науковці зосереджують увагу на таких властивостях вчителя як сформована особистісно орієнтована професійна позиція, адекватна самооцінка, позитивна Я-концепція, адекватність, оперативність, гнучкість та ін. Про унікальність особистісних якостей та комунікативних можливостей вчителя в процесі організації спілкування зазначали О.М. Бондаренко, О.В. Скрипченко, В.Ф. Колошина, Л.Я. Криницька, І.О. Комарова, В.М. Теслюк та ін.. А.І. Кузьмінський зазначає, що до найважливіших якостей, що сприяють успішному виконанню функцій педагогічного спілкування, належать педагогічна комунікативність, гуманізм та емпатія.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує В.? Мерлін, в основі формування індивідуального стилю педагогічного спілкування – психологічний механізм подолання протиріччя між внутрішньою природою учителя, його характером, темпераментом, та вимогами, які стоять перед ним і визначають стиль його спілкування в умовах сучасної школи. Саме тому провідною функцією індивідуального стилю педагогічного спілкування стає компенсаторна функція (допомагає людині спиратися на сильні сторони в процесі виконання діяльності) [3]. А проаналізувавши дослідження Л.О. Коростильової, О.М. Городілової, А.Г. Ісмагілової ми можемо стверджувати, що індивідуальні особливості вчителя є внутрішніми умовами (детермінантами) розвитку стилю педагогічного спілкування і забезпечують

його своєрідність. Іншими словами, через стиль педагогічного спілкування відбувається реалізація індивідуальності педагогів.

Наші спостереження свідчать, що відповідність між стилем спілкування і властивостями особистості не характерна студентам-практикантам, вчителям-початківцям (близько 70% студентів, які проходили педагогічну практику в школі, стикаються з цією проблемою). У пошуках шляхів розв'язання цієї проблеми ми звернулись до теорії інтегральної індивідуальності, розробленої В. Мерліним. Автор визначає індивідуальний стиль педагогічного спілкування як обумовлену цілями педагогічної діяльності та властивостями педагога своєрідність притаманної йому стійкої системи засобів і способів комунікативної взаємодії з учнями. Ця система включає ставлення педагога до учнів і певні установки щодо вибору способів спілкування з ними, внутрішні засоби комунікативної орієнтації (уміння оцінити й інтерпретувати ситуацію, знання своїх індивідуальних особливостей і особливостей школярів), систему комунікативних операцій і прийомів, лінгвістичні особливості спілкування (синтаксичні, лексичні та інші виразні засоби) [3].

В. Мерлін наголошує на пристосувальних і компенсаторних функціях індивідуального стилю спілкування. Останні полягають у тому, що індивідуальний стиль дозволяє педагогу компенсувати окремі негативні прояви своїх типологічних властивостей і максимально використовувати їх переваги. Щоб реалізувати зазначені функції у процесі педагогічного спілкування педагог має виховувати та розвивати в собі професійно значущі якості особистості, за допомогою яких компенсується відсутність досвіду, невпевненість в собі, страх перед аудиторією, методична неграмотність та інші негативні фактори впливу.

Професійно значущі якості вчителя є характеристикою інтелектуальної й емоційно-вольової сторін особистості. Ми розглянемо ті, які є визначальними для формування індивідуального стилю педагогічного спілкування. На наш погляд, важливою особистісною рисою вчителя є

соціальна активність – готовність і здатність активно сприяти вирішенню суспільних проблем у сфері професійно-педагогічної діяльності. Соціально-педагогічна активність вчителя спрямовується, перш за все, на збереження та підвищення рівня особистих професійних знань, умінь та навичок, вивчення та використання передового педагогічного досвіду та активне впровадження педагогічних ідей з метою формування всебічно розвиненої особистості вихованця. Соціально-педагогічна активність це особлива якісна форма активності педагога, яка характеризується, специфічним синтезом психічних, фізіологічних та фізичних функцій організму людини [7], повноцінним включенням у суспільно-педагогічну діяльність. Вона має бути спрямована на формування вищих моральних цінностей особистості, на становлення її світогляду, допомогу молодій людині у визначенні свого індивідуального призначення в суспільстві. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє говорити про соціальну активність педагога як інтегральну властивість особистості, в якій проявляються такі її якості, як ініціативність, самостійність, відповідальність, дисциплінованість, креативність тощо [7].

Не менш важливою рисою вчителя є його цілеспрямованість - уміння використовувати якості своєї особистості на досягнення поставлених педагогічних завдань. Вчитель повинен завжди ставити перед собою чітку мету навчально-виховної діяльності, усвідомлювати її завдання, підпорядковувати власні дії поставленій меті, мобілізувати сили на те, щоб правильно визначити шляхи, засоби, способи і прийоми для її реалізації. Цілеспрямованість, яка стала стійкою якістю особистості, дає змогу вчителю легко справлятися з існуючими вимогами дійсності, узгоджувати їх із власними бажаннями, звільняти себе від зовнішнього примусового контролю.

В умовах школи вчителю дуже часто доводиться розв'язувати конфліктні ситуації. Тому на формування ефективного стилю педагогічного спілкування суттєво впливає така особистісна риса вчителя як врівноваженість – здатність контролювати власні вчинки в будь-яких педагогічних ситуаціях. У психології врівноваженість є показником

емоційної стійкості особистості. Володіти емоційною стійкістю в професійній педагогічній діяльності – це значить, в умовах постійних змін умов діяльності швидко орієнтуватися, знаходити оптимальне рішення в складних нестандартних ситуаціях, зберігати при цьому самовладання, витримку і самоконтроль [6]. Емоційна стійкість залежить від уміння свідомо керувати своєю діяльністю, створювати оптимальний режим роботи, дозувати і підтримувати психічне навантаження на тому рівні, який забезпечує оптимальну працездатність, характер педагогічного спілкування, правильно оцінювати власні сили і знаходити ресурси для впевненої поведінки, свідомо керувати емоційним станом.

Опитування учнів про те, якого вчителя вони хотіли б бачити в школі засвідчує, що більшість з них назвали – справедливого вчителя. Г.П. Васянович говорить про педагогічну справедливість як позитивну характеристику вчителя, яка відображає загальне співвідношення його цінностей, та їх розподіл між індивідами [2]. Справедливий вчитель послідовний та постійний у своїх вимогах та оцінних судженнях, завжди обґрунтовує їх. Ще А. Дістерверг зазначав, що педагогічна справедливість являє собою своєрідне мірило об'єктивності вчителя, рівня його моральної вихованості (доброти, принциповості, людяності), що виявляється в його оцінках вчинках учнів, їхні відносини до навчання, суспільно корисної діяльності і т.д.

В умовах гуманізації навчально-виховного процесу нового змісту набуває спілкування у системі «вчитель-учень», «вчитель-вчитель», «вчитель-батьки». Гуманність – прагнення й уміння надавати кваліфіковану педагогічну допомогу учням у їхньому особистісному розвитку. Протягом останніх років ідеї гуманної педагогіки розробляє Ш.О. Амонашвілі. Педагог зазначає, що гуманний – це не солоденько-добренький, а розумно люблячий дітей учитель, який приймає їх такими, якими вони є зараз, і такими, якими він бачить їх у майбутньому [1]. Досягнення мети уроку, побудованого на принципах гуманного мислення, передбачає поєднання доброзичливої

атмосфери міжособистісного спілкування на уроці з широким застосуванням методів і прийомів, що безпосередньо впливають на мотиваційний компонент уроку. Це поєднання передбачає взаємодію таких умов

гуманне ставлення до дітей;

- задоволення їхніх потреб у спілкуванні і співробітництві з учителем і однокласниками в процесі навчальної роботи на уроці;
- збагачення мислення емоціями, інтелектуальними почуттями;
- стимулювання допитливості, пізнавальних інтересів і потреб;
- формування правильної оцінки своїх можливостей, збудження і закріплення прагнення до самовдосконалення;
- виховання відповідального ставлення до навчальної праці [1].

Визначальним, звичайно, є дієвий гуманізм учителя. Учневі для розвитку мотивації навчання перш за все потрібна впевненість у тому, учитель розуміє його труднощі, терпляче ставиться до навчальних невдач, пустощів, виявляє до нього інтерес як до особистості.

Для створення гуманізованих стосунків вчителю потрібно володіти педагогічним тактом. Педагогічний такт – дотримання педагогом загальнолюдських норм спілкування з учнями. Вчитель, який володіє цією професійною якістю може забезпечити успіх у професійній діяльності.

Важливою умовою, яка забезпечує своєрідність педагогічного спілкування, є характер відносин між всіма її учасниками. У цій взаємодії центральне місце займає толерантне ставлення педагога до суб'єктів навчально-виховного процесу. Толерантність (лат. *tolerans* – терпимість) це – «прояв терпимості до чужих думок, вірувань, світоглядних уподобань, а отже, визнання за людиною права на власну думку, публічне її оприлюднення та доведення та доведення правомірності; спокійне, виважене ставлення індивіда до суджень інших людей» [4, 189].

Щоб визначити ефективний вплив цієї риси на стиль педагогічного спілкування, зазначимо, що толерантному вчителю властиве розуміння індивідуальних особливостей партнера по спілкуванню, вміння почути

іншого та зрозуміти його, терпимість до рис характеру та поведінки учнів, сформованість засобів саморегуляції в ситуаціях фрустрації. Невід'ємною рисою вчителя зі сформованим стилем педагогічного спілкування є його педагогічний оптимізм. Роль цієї властивості впливає із її функцій: 1) створення доброзичливої та щирої атмосфери на уроці; 2) нівелювання рівня тривоги в учнів; 3) актуалізація розвитку найвищих інтелектуальних почуттів у дітей; 4) забезпечення психологічного розвантаження учнів, подолання розумової втоми; 5) корекція взаємин учителя та учнів [8].

На стиль спілкування вчителя, крім його професійно значущих властивостей, впливають і загальнолюдські якості, такі як щирість, доброта, людяність, відкритість, чуйність та ін..

Варто зазначити, що є такі риси особистості, які знижують ефективність педагогічного спілкування. До них належать: нерівноваженість, мстивість, зарозумілість, неорганізованість, упередженість, прискіпливість, зверхність, песимізм, байдужість.

Отже, від сформованості професійно значущих якостей вчителя його загальнолюдських особистісних рис залежить успіх педагогічного спілкування, а також результативність у формуванні його індивідуального стилю, який би відповідав внутрішній природі, психологічним особливостям, і, в той же час, вимогам сучасної школи до особистості вчителя.

Список літератури:

1. Амонашвили Ш.А. Новаторство как явление в отечественной дидактике конца XX в. [електронний ресурс] / Шалва Александрович Амонашвили. – Педагогика. - 2010. - Доступ до журн.: <http://paidagogos.com/?p=121>
2. Васянович Г. Концептуальні засади морально-духовної та естетико-психологічної підготовки фахівців у системі професійно-технічної освіти / Г. Васянович, В. Онищенко, Л. Руденко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – №3. – С. 11—19.
3. Вяткин Б.А. Творческий путь В. С. Мерлина как процесс создания учения об интегральной индивидуальности / Б.А. Вяткин // Психологический журнал. – Том 19. – № 1. – 1998. – С.54-61.

4. Колесніков Г.О. Менеджерський словник: Навчально-довідкове видання / Г.О. Колесніков // К.: „ВД „професіонал”. – 2007. – С.258.
5. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії / Г.М. Мешко // "Академвидав". – 2010. – С. 200.
6. Пеньков В.Е. Професійно - личностная устійчивость будущего учителя / В.Е. Пеньков // Белгород. – 1998. – С. 115.
7. Твердохлєб М. Соціальна активність – засіб сучасного виховання учнів початкових класів / М. Твердохлєб // Рідна школа. – 2007. – №9. – С. 41-43.
8. Харченко І. Принцип педагогического оптимизма. Заключение [електронний ресурс] / Иван Харченко // Время деньги. – 3.10 2102. — Доступ до журн.: http://vremiadengi.com/denezhnoe/printsip_pedagogicheskogo_optimizma_zaklyucheniya/